

Año L. urtea
125 - 2018
Urtarrila-ekaina
Enero-junio

FONTES LINGVÆ VASCONVM STVDIA ET DOCUMENTA

SEPARATA

Erreseina.

Esteve Materraren

**Do(c)trina Christiana
(1617 & 1623).**

Edizioa eta azterketa

Beñat OYHARÇABAL

Esteve Materraren *Do(c)trina Christiana* (1617 & 1623). Edizioa eta azterketa

Dorota Krajewska, Eneko Zuloaga, Ekaitz Santazilia,
Borja Ariztimuño, Oxel Uribe-Etxebarria, Urtzi Reguero
Bilbo: Euskaltzaindia & UPV/EHU, 2017, 318 orr.
ISBN: 978-84-946477-5-8

Hala euskal testuez, eta haien historiaz, den mendre-
neko jakin-mina dutenek, nola euskararen diakonia eta
haren aldakortasuna gogoetagai dutenek, orok, begitarte
onez eskuratuko dute, bazela jakinagatik, egun arte ezin
ikusizkoa zuten Esteve Materraren *Do(c)trina Christia-
naren* 1617ko lehen argitalpena, berriki Euskaltzaindiak
eta Euskal Herriko Unibertsitateak liburu gisa arras eder-

ki plazaratu dutena, egileek, bidenabar 1623ko bigarren argitalpenaren edizioa ere
egiten, eta bi testuak elkarren artean konparatzen zituztela. Halakoei, eta bereziki,
ene gisa, urteetan aitzinatuxeak direnei, are agradatukoago zaie liburua, edizio eta
azterketa lanak (baita 1617ko argitalpenaren ale bakarraren Kopenhageko Erret Bi-
bliotekan deskubritu izana bera ere) euskal hizkuntzalari gazte batzuei zor zaizkie-
la ohartzearekin. Alabaina sei lagun gazteren izen-deiturak agertzen dira egileen ler-
roan, denak *Aziti Bibia* deitu hizkuntzalarien eta filologoek ikerketa elkartekoak. Berri
pozgarria, beraz, alderdi askotarik, edizio honek argia ikustea.

Edizioa, bestalde, ereduak dela erran daiteke, esperantza izatekoa baita hemendik
aitzina holako lanei lotuko zaizkienak –diren gazteak edo ez hain gazteak– eredu horri
ahal bezainbat jarraikitzaera bermatuko direla. Atalka ikus dezagun nola antolatua den
liburua: 1) testuinguru historikoa eta autorea; 2) obrak izandako argitalpen eta aleak
eta bi argitalpenen arteko konparaketa; 3) edizio-irizpideak; 4) eta 5) bi argitalpenen
testuak; 6) Hizkuntza azterketa; 7) hiztegia eta adizkitegia.

1. EDIZIOAK

Bost urteren aldearekin egin ziren lehenbiziko bi argitalpenen edizio bereziak bata
bestearen ondotik eskainiak dira (39-64. or. 1617koa, 65-127. or. 1623koa). 1617koa,
gainera, facsimilean ere emana da liburuaren hondarrean, eranskin gisa edo (281-318.
or.). Eskertzekoa da egiazki, ustekabeko irakurraldiak gertatzen direnean, baliagarri
baitzaio irakurleari jatorrizko testu inprimatura jo ahal izatea. Adibide gisa, batere
garrantzirik gabekoa baina bere xumean argigarria den I. de Guilantenaren 1616ko
aprobazioa aipa daiteke. Hartan examinatzaileak aprobazioa non egin duen argitzeko,
Issatsun egina duela erraten da edizio testuan¹. Hitzak ez baitu oharrik, irakurleak

¹ *Itsasun* hitzean, lehen argitalpenak frikaria bi *s* luzerekin (*ff*) adierazten du; eta afrikatua <tf> digrafema-
ren bidez (*Iffatjun*) (282. or.), inprimatzaileak trukaketa egitean, afrikatuaren digrafemako *t* eta *s* luzea
nahasirik hain segur (*tf↔ff*).

faksimilera joz, 1617ko testuak *Issatsun* dioela segurta dezake, eta gisa horretan suma, inprimatze errakuntza baten ondorioz, frikariaren eta afrikatuaren digrafemak bata bestearen lekuan ezarriak izan direla; bestalde, nola ondoko argitalpenaren testuaren edizioan hitzak beste itxura bat baitu (*Issatsun*), 1623ko testuan ere horrela datekeela ondorioztatzen ahal du, kasu horretan, haatik, segurtabiderik ez duelarik, 1623ko argitalpenaren testuaren facsimilerik ez baitu (ene ustez, orri kopuruen kontuaz landa, onik baizik ez zion ekarriko liburuari facsimile hori ere sartu balitz hartan, testu hura bestea baino eskura errazagoa izanagatik, ez baita halere hain aise kausitzen².

Egoki eta garbiki ekarriak dira bi testuak, aurretik edizio irizpideak xeheki azaldu ondoan (34-37. or.). Testuen arteko aldeak, edizioan berean orri bazterreko oharretan agertuak izanagatik, egileek azpikapitulu berezi batean agerian ematen dituzte, argitalpenen arteko konparaketa sistematikoa eginez, eta ondorioak bildurik (28-38. or.).

2. TESTUINGURUA

Argitalpenaren atarian, «Testuinguru historikoa eta autorea» izeneko kapitulu batean, egileek garaiko testuinguru soziolinguistikoaz informazio beharrena ematen dute. Bi aleen deskripzioa (izariak, estalkia, ur markak...) zehazki eta argiki aztertuak dira.

Holako ekoizpen bereziak zer gisaz euskarari egin ziren ulertzeko, baita euskararen historian izan zuten eraginaren izartzeko ere, katiximek berez doakien historia kontuan hartzekoa da. Filologia baino gehiago, historia eta, oroz gainetik, Elizaren eta herri hezkuntzaren historia hunkitzen duen puntu honi buruz, egia erran, kausitu ditugu atariko kapitulu honetan ahulgunerik nabarienenak. Deus guti erraten zaigu XVII. mendea arte Euskal Herrian, edo Lapurdiko elizbarrutian, giristinoen doktrina nola irakatsi zen erakusteko. Ez da harritzekoa, gai hori historialariek, nik uste, merezi zuen bezainbat ez baitute landu eta ikertu. Frantzian ere, oro har, halaxe gertatu da nahiz katiximaren irakaskuntzaren kultur eragina populuko jendeak baitan orain ororentzat argi den:

En créant des écoles où l'écriture, la lecture et l'enseignement du catéchisme s'effectuent en langue vernaculaire, les Eglises réformées et catholique ont été à l'origine d'un mouvement culturel pour le peuple sans précédent, qui marque d'une empreinte durable toute l'époque moderne (Molinario, 2013: 61).

Katiximen kasuan, alderdi historikoak zerikusitu zuzena du testuekin berekin, zeren Europa guzian, bereziki Frantziako eta Espainiako erresumetan mendez mende, bereziki XVI. mendearen erditsutik hara indartuz joan den erlijio hezkundearen ondorio dira katiximak, Materrarena barne, eta guziz arrazoizkoa da liburua erdarazko zenbait doktrinaren egokitzapena izan zela pentsatzea. Frantziako testuingurua kontuan

² Kasu horretan ere ale bakarra gelditzen zaigu Ingalaterran, *Bodleian Library* delakoan; halere, edizio bat franko berria badugu: Materre, E. [1623] 2008. *Dotrina Christiana*. Bilbo-Derio: Labayru Ikastegia.

harturik, bada hor ikerketa gai bat, ahantzi gabe, haatik, Trentoko kontzilioko katixima ezin baztertzeko erreferentzia izan behar zela³.

3. ALEAK

Materraren dotrinak bi argitalpen baino gehiago izan zituen. Autoreek zehazki azaltzen digute noizkoak izan ziren ondorengo argitalpenak, stemma ere eginik (27. or.), haien erlazioen erakusteko. Lehenaren eta bigarrenaren arteko aldeak bereziki aipatzen eta azaltzen dira liburuan, bigarren argitalpena luzeagoa baita eta bestela osatua. Horri dagokionez, interesgarria da, Materrak berak, bigarren argitalpenean egin diren aldaketak aipatzean (*iracurçailleari* egin abisuan, 69-69. or.), lehen argitalpenari eginikako kritikak gozotan izan zituela eta kontuan hartu zituela:

Nola bethiere aprendiz eta ikas-behar baicara, eta gaitz baita obra baten alde guztiz juben nehorc ecin arbuya deçaqueyen beçala eguitea, beha egotu naiz ea cer erraiten çuten iendec nic cēbait urthute duela efçuiribatu nuen Guirifinoaren Dotrinaz, eta ediren dut ecen batçuen artean hartçaz cebilan solhafa, eta erraiten cena cela Dotrina eta Dotrinaren declaratinoa ez elkarrequin, baiña beregainqui eta bereciqui bi partetan ibeni behar cirela. Bada halaco hrl atfeguín eguiteagatic, eta renoni ere ez tela gaizquia-go idurituric bereci ditut elkar ganic, eta eguin bi parte.

4. AUTOREA

Eskertzekoak dira Materraren biografiaz ematen diren informazioak, asko, nire us-tez, ezezagunak. Deituratik beretik hasten dira: orain arte, *Materre* zen autorearen deitura, editoreek azpimarratzen duten bezala. Hargatik, 1617ko argitalpenak argiki erakusten du euskaraz bederen *Matterra* zela erabiltzen zen forma, bai berak, bai aprobazio emaleek horrela idazten baitute haren deitura.⁴ Edizio honek, bestalde, informazio berri batzu ekartzen ditu, Materraren euskalduntzeaz. Bagenekien, jadanik, euskara Saran ikasia zuela, 1623ko argitalpenean ere *euskaldunei* egin oharrean erranik baitago. Orain badakigu, ikasi bazuen, eta Saran ikasi, Etxauz apezpikuak erranik egin zuela. Honela dio 1617an apezpikuari egiten dion eskaintzan:

Eta arraçoñaren eta çucenaren arauaz-ere ene euscarac bere lehenbico agurra eta eçagutça çuri eguin behar cerautçun, ceren nic hitzcuntça hunetan daquidan guztia çuri çor bai-terautçut: çure errana gatic, çuc esporçaturic, bihotz emanic, eta are egoiteco lekhua-ere çuc cerorrec Saraco herria seiñalaturic, daquidana han ikhassi bai-tut. <9>

3 Trentoko Kontzilioko Katixima hori (1566koa) apaizentzat egina zen bereziki, eta haren edukia ez dagokio Materraren idazlanari. Hurbilago da, dudarik batere gabe, Bellarminoren katixima, baina bi idazlanak konparatzen direnean, argi da, halaber, Materraren lana ez dela haren itzulpen hertsia.

4 Ez dirudi frantsesez edo latinez *Matterra* forma erabiltzen zuten. Bigarren argitalpenean, apezpikuari frantsesez eginikako eskaintza izenpetzean «F.E. Materre» ezartzen du berak. Hala egiten dute, Oyharard Bikario jeneralak bere latinezko baimenean, eta frantziskotar probintziako ministroak ere bere aprobazioan.

Eta hala, baldin ene enseiu hunec ohoreric edo laudorioric batere mereci ba-du, çuri dagotçu guehiena eta principalena, *ceren çu içan bait-çara hunen cimendua eta ithurburua* [40. or. azpimarra, nirea].

Oiharard Bikario jeneralaren umorezko hitzen arabera, laster ikasi zuen euskara Materrak, hamar edo hamabi hilabetez⁵:

Està mira & si vehar vt sic æs quo aram vallim vada, verri qui da fit æs & amar edo amau hi lauet æs i cassia: non dic adit cera hem manda edo æs quo ara icas te quo e re is da tela, edo oro rem crea sale ac spiritu eder e tona hem manda colla icas sale verari. Vi ac ære sines te quo dira, as quæna sines te quo ago [43. or.].

Materraren lana lapurteraz idatzi lehenbiziko liburua dela arrazoiz erraten ohi baita, ohargarria da liburua, oraingo hitzetan, euskaldun berri batek egina izana. Badirudi gainera prediku alkitik ere zabaltzen zuela doktrina; hala aditzera ematen dute, eskaintza hitzeko erran zenbaitek: «Eta et-çait iduri asco dela cadiratic predicatuz probetchu egitea eta erakustea, baiña are uste dut esquiribuz-ere behar dela enseiatu eta trabai-llatu» (41. or.).

5. ERREFERENTZIAK

Molinario, J. (2013). *Le catéchisme, une invention moderne : de Luther à Benoit XVI*. Paris: Bayard.

Beñat Oyharçabal
CNRS-IKER UMR 5478
b.oyharcabal@yahoo.fr

5 Hitz latinezko euskara bitxi horren irakurketa errazten dute editoreek euskal hitzetan emanik: «Ezta mira-etsi behar [h]utsik eskoaran balin bada; berriki da fitez et[a][h]amar edo [h]amabi hilabetez ikasia, nondik aditzera eman da edo eskoara ikasteko e[r]reix datela, edo ororen kreazaleak [e]spiritu eder et[a] ona eman dakola ikaszale berari. Biak ere sinesteko dira, azkena sinestekoago».